

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

INFORMATION AND LEGAL REGULATION OF STATE ECONOMIC SECURITY

Павленко В.П., науковий співробітник

*Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України*

У статті досліджено правову природу економічної безпеки, зумовлену необхідністю вдосконалення напрямів економічної безпеки в контексті складника національної безпеки загалом. Обґрунтовано актуальність теми економічної безпеки тим, що економічну безпеку слід уважати окремим правовим інститутом, якому притаманні певні характерні ознаки. Аналіз процесів економічної безпеки як складника забезпечення національної безпеки визначає напрями економічного й фінансового благополуччя й захисту особистості, а також виявляє порогові й цільові значення, за яких негативні тенденції посилюють виклики й загрози національній безпеці. У той час, коли Україна захищала свій євроінтеграційний процес, Російська Федерація розпочала неоголошену війну проти України. Частина цієї війни – антипропаганда проти України – справжня інформаційна війна. Ворог намагається розділити українські силові структури й добровольців, силові структури й населення, скеровуючи зусилля на припинення мобілізації. Водночас задовго до того, як ситуація переросла у збройне протистояння, розпочалась інформаційна війна проти України. З одного боку, форми, методи, прийоми та поведінка виглядають простими, навіть примітивними, а з іншого – ця війна – це довгостроковий план, розроблений та успішно реалізований. Принаймні українська влада, суспільство, державний сектор та журналісти повинні докласти неймовірних зусиль, щоб протистояти інформаційному тиску російських ЗМІ.

Для успішного функціонування системи інформаційно-правового забезпечення економічної системи в Україні необхідна розробка стратегії, яка повинна будуватися на дотриманні національних інтересів, зокрема бути спрямованою на економічне зростання країни. Пропонується створювати інститути, які зможуть оперативно проводити моніторинг усієї системи безпеки, виявлятимуть основні чинники, що негативно впливають на цю систему, забезпечуватимуться сучасними методами підвищення ефективності та гарантуватимуть їх реалізацію, повинні спиратися на закони і втілюватися в життя на законних підставах з урахуванням витрат на їх здійснення, передбачених бюджетом.

Ключові слова: економічна безпека, інформаційні чинники, національна безпека, соціально-економічна безпека, порогові значення.

The article investigates the legal nature of economic security, due to the need to improve the directions of economic security in the context of the national security component in general. The topicality of the economic security study is substantiated by the fact that economic security should be considered a separate legal institution, which is characterized by certain characteristic features. Analysis of economic security processes as a component of national security determines the directions of economic and financial well-being and personality protection, and also reveals threshold and targeted values in which negative trends increase challenges and threats to national security. While Ukraine was defending its European integration process, the Russian Federation began an undeclared war against Ukraine. A part of this war – antipropaganda against Ukraine – is a true information war. The enemy is trying to divide the Ukrainian power structures and volunteers, security forces and population, directing efforts to stop mobilization. At the same time long before the situation has grown into an armed confrontation, an information war against Ukraine began. On the one hand, forms, methods, techniques and behaviour look simple, even primitive, but this war is a long-term plan, designed and successfully implemented. At least the Ukrainian authorities, society, public sector and journalists must make incredible efforts to resist the information pressure of the Russian media.

For successful system functioning of the information and legal provision of the economic system in Ukraine, it's necessary to develop a strategy, which should be based on national interests, in particular to be aimed at economic growth in the country. It is suggested to create institutions that will promptly monitor the entire security system, detect the main factors that adversely affect this system, as well as will be provided with modern methods of increasing efficiency and will guarantee their implementation. Such institutions should be based on laws and be implemented on legal grounds, taking into account the costs, provided by the budget.

Key words: economic safety, information factors, national security, social and economic security, threshold values.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У правовій науці слід виходити з того, що безпека – це такий стан розвитку суспільства, що характеризується максимально повною реалізацією і захищеністю життєво важливих інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз суспільства загалом і окремих його членів зокрема, що забезпечується через досягнення збалансованості інтересів кожного із суб'єктів відносин соціально-економічної системи (індивідів, економічних суб'єктів, державних інституцій та суспільства) у межах національної економіки та у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Забезпечення безпеки розглядається як процес створення умов для стабільного й безризикового розвитку особистості, суспільства й держави відповідно до цілей і завдань розвитку, захист прав і свобод особистості, суверенітету держави; усунення та попередження загроз, умов та інших чинників, що можуть мати негативний, дестабілізаційний вплив на окремих громадян і громадські об'єднання; усунення суперечностей між інтересами окремих соціальних груп, суспільства та держави.

У цьому разі економічна безпека, будучи однією з основних сфер національної безпеки, повинна розкриватися через визначення, що відображають її структуру, стан і процес забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спи-

рається автор, виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання інформаційно-правової регламентації економічної безпеки України, її стан і перспективи розвитку, методологічні та теоретичні основи досліджуваної проблеми висвітлено в наукових працях українських і зарубіжних авторів (І. Арістова, В. Бебик, А. Гальчинський, О. Голобуцький, П. Друкер, Я. Жаліло, О. Зошенко, І. Колідушко, Е. Лемберг, А. Колодюк, М. Роуз, Е. Тофлер, Ф. Фукуяма, С. Чукут та інші). Окремі аспекти феномену інформаційної війни, механізму їх зародження та розвитку досліджували такі відомі науковці, як С. Бухарін, А. Манойло, І. Панарін, А. Петренко, С. Рас-торгуєв, Д. Фролов, В. Циганов, І. Шаравов та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета наукового дослідження полягає у проведенні комплексного аналізу інформаційно-правового регулювання у сфері економічної безпеки, а також у розробленні рекомендацій щодо його вдосконалення.

Вигляд основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Планові документи посідають особливе місце в стратегічній системі для забезпечення економічної безпеки. До них належать стратегії, концепції та доктрини, що становлять офіційно визнану систему інформаційно-правових позицій країни. До зазначених документів належать: Стратегія сталого еко-

номічного розвитку «Україна–2020»; Стратегія національної економічної безпеки України; Концепція боротьби з тероризмом, а також Воєнна доктрина України [1, с. 80].

Об'єктом економічної безпеки України є особа, суспільство, держава, основні елементи економічної безпеки, включаючи систему інституційних правовідносин, пов'язаних з інформаційно-правовим регулюванням економічної діяльності.

Основним документом у сфері планування розвитку механізму забезпечення національної безпеки загалом та економічної безпеки України зокрема є Стратегія забезпечення національної безпеки України.

Стратегія – це визнана система стратегічних пріоритетів, цілей та заходів у галузі внутрішньої та зовнішньої політики, яка в довгостроковій перспективі визначає стан національної безпеки та рівень національного розвитку. Стратегія спирається на систему політичних установок держави щодо забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів України. Вона характеризує такі базові напрями реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держави, як оптимізація політичної системи; вдосконалення державного управління; об'єднання зусиль і ресурсів для вирішення завдань соціального та економічного розвитку країни; розширення можливостей держави у сфері оборони та безпеки; розвиток новітніх технологій і підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки; додержання ідеалів багатогранної вітчизняної духовності та культури українського народу; підвищення рівня та якості життя громадян.

Стратегія містить оцінку внутрішніх та зовнішніх загроз національній безпеці та стратегічних ризиків, які перешкоджають впливу на сталий розвиток країни [2, с. 54]. Вона кардинально змінює принцип забезпечення національної безпеки, завдяки стратегії сформовано новий механізм реалізації спільних зусиль держави та суспільства, спрямованих на забезпечення територіальної цілісності та незалежності в умовах російської агресії.

Окрім того, стратегія покликана забезпечити національну безпеку, реалізуючи взаємопов'язані національні інтереси та національні стратегічні пріоритети [3, с. 58]. Національні інтереси України включають: розвиток демократії та громадянського суспільства; підвищення конкурентоспроможності національної економіки; забезпечення стабільності конституційного ладу, територіальної цілісності та суверенітету України; співпрацю України, Європейського Союзу та організацій, які вступили до НАТО й діяльність яких покликана підтримувати стратегічну стабільність та взаємовигідне партнерство.

Національні стратегічні пріоритети включають національну оборону; національну та громадську безпеку; пріоритети сталого розвитку, пов'язані з економічною безпекою, покращенням якості життя громадян, економічним зростанням, науковим розвитком, розвитком нових технологій, освіти, охорони здоров'я та культури, екології та управління навколишнім середовищем; стратегічне партнерство з ЄС та НАТО [4, с. 60].

На офіційному державному рівні вперше у проєкті Стратегії сталого розвитку «Україна–2030» одним з офіційних пріоритетів національної безпеки країни визнано забезпечення гідних умов життя в Україні. Цей регламент наголошує на необхідності забезпечення соціальної та соціально-економічної стабільності країни [4, с. 61].

Важливою групою інформаційно-правових джерел забезпечення економічної безпеки країни є закони. Важливе місце в системі правових актів посідають закони України «Про основи національної безпеки» та «Про засади зовнішньої і внутрішньої політики», у яких укавано, що безпека України в економічній сфері є складником національної безпеки України загалом.

Указані закони України дають характеристику зовнішнім і внутрішнім загрозам в економічній сфері України

як сукупності умов і чинників, що створюють небезпеку для життєво важливих економічних інтересів особи, суспільства та держави; визначення й моніторинг чинників, що підривають стійкість соціально-економічної системи держави; ставлять завдання щодо визначення критеріїв і параметрів, які характеризують національні інтереси в галузі економіки та відповідають вимогам економічної безпеки України; визначають напрями формування економічної політики, інституційних перетворень і необхідних механізмів, усувають або пом'якшують вплив чинників, які підривають стійкість національної економіки.

Реалізація законів України «Про основи національної безпеки» та «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» здійснюється через систему конкретних заходів, заснованих на якісних і кількісних індикаторах (демографічних, макроекономічних, екологічних, зовнішньо-економічних, технологічних та інших).

Державна інформаційна політика в галузі забезпечення безпеки є частиною внутрішньої та зовнішньої політики України, становить сукупність скоординованих і об'єднаних єдиним задумом політичних, організаційних, соціально-економічних, воєнних, правових, інформаційних, спеціальних та інших заходів.

Державна інформаційна політика у сфері забезпечення економічної безпеки реалізується органами влади та органами місцевого самоврядування на основі положень Стратегії національної безпеки України та інших концептуальних і доктринальних документів, які розроблені Радою національної безпеки й оборони та затверджуються Президентом України.

Відповідно до положень ст. 4 Закону «Про Раду національної безпеки і оборони України» Рада визначає основні напрями державної політики у сфері забезпечення безпеки; готує проєкт Стратегії національної безпеки України та інші концептуальні та доктринальні документи у сфері забезпечення безпеки.

У зв'язку з посиленням негативного зовнішнього впливу на інформаційний простір України, що загрожує руйнуванням національної ідентичності й суспільних цінностей, не зовсім достатнім залишається обсяг виробництва конкурентоспроможного національного інформаційного продукту. Наближений до критичного і стан безпеки інформаційних комп'ютерних систем у сфері державного управління, енергетики, транспорту, фінансової і банківської сфер, внутрішніх та міжнародних відносин [7].

Сьогодні можна виокремити такі основні методи інформаційної агресії проти України, як дезінформація та маніпуляція, агресивна пропаганда, плюралізм громадської думки, психологічний тиск, поширення чуток.

Дезінформація та маніпулятивна інформація є найбільш поширеними у сучасних інформаційних війнах проти України методом, що передбачає обман для спонукання до запланованих агресором дій. Водночас Україна може створити ефективні механізми для протидії інформаційній війні. До того ж такий напрям дозволить одержати додаткові джерела фінансування для ринкових перетворень в Україні, оскільки актив, створений в інтересах забезпечення інформаційної безпеки, викликає економічний інтерес на світовому ринку [8]. Однак основною метою цього підходу є досягнення консенсусу та порозуміння між державою, громадянським суспільством та окремими людьми для створення ситуації в країні, де інформаційна безпека є не інструментом маніпуляції в руках непорядних політиків, а відбиває реальний стан справ, коли рішення про доленосні аспекти життя держави приймаються її громадянами. Отож, слід визнати, що Україна, її національні органи влади, громадянське суспільство та засоби масової інформації ще не готові до широкомасштабної військової та інформаційної агресії, яка в середовищі експертів отримала назву «гібридна війна».

Таким чином, для реалізації національних інтересів демократичні країни створили такий правовий механізм,

який може ефективно боротися з реальними та потенційними викликами та загрозами. Враховуючи накопичений досвід, кожна держава сформулювала власні стратегії та тактики подолання функційних проблем національного інформаційного середовища. [9]. Наприклад, Великобританія має потужну систему захисту інформації. Законодавство держави не тільки забезпечує захист інформаційних прав і свобод громадян та громадських організацій, а й установлює важливі обмеження для захисту інтересів національної безпеки. Окрім законодавства, існує Кодекс практики доступу до державної інформації. Так, цей Кодекс регламентує процедури обмеження доступу до секретної інформації, що належить державі [10].

Слід також зазначити, що під інформаційно-правовим регулюванням економічної безпеки України розуміють форму владного правового впливу на інформаційні суспільні відносини, що здійснюється державою з метою їх упорядкування, забезпечення й закріплення [11]. Головною метою системи інформаційної безпеки має бути створення необхідних правових та організаційних механізмів формування, розвитку та ефективного використання національних інформаційних ресурсів у всіх сферах діяльності громадян, суспільства та держави.

Так, інформаційно-правове регулювання економічної безпеки у сфері захисту прав та свобод здійснюється на підставі Конституції України й таких базових законів України: «Про науково-технічну інформацію», «Про інформацію», «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про Національну програму інформатизації» та ін. Вказані нормативно-правові акти регулюють економічну безпеку, захист інформації, захист державної таємниці, захист конфіденційної інформації та економічних ресурсів, призначених для реалізації доктрин особистого, державного та соціального забезпечення.

На думку В. Дурова, до пріоритетних напрямів інформаційно-правового забезпечення економічної безпеки належать: установлення законодавчої та нормативної бази; моніторинг економічної безпеки України; стандартизація, сертифікація та ліцензування діяльності у сфері економічної безпеки України; врахування вимог економічної безпеки України, розвиток та вдосконалення національної економічної інфраструктури; врахування вимог законодавства України щодо вдосконалення системи освіти, навчання та виправлення; розроблення міжрегіональних, державних та міждержавних планів розвитку системи економічної безпеки України [12].

Слід зазначити, що існують певні недоліки інформаційно-правового забезпечення економічної безпеки України, серед яких: розпорошення питань економічної безпеки в численних нормативно-правових актах різної юридичної сили; колізії нормативно-правових актів між собою і з Конституцією України; декларативний характер значного масиву норм без указівок на форми їх реалізації, унаслідок чого ми спостерігаємо низький рівень правореалізації норм, що регламентують суспільні відносини у сфері забезпечення економічної безпеки; відсутність фундаментальних, правових дефініцій [13]; відсутність єдиного кодифікованого нормативного акта, який регулює питання економічної безпеки. Адже правове забезпечення економічної безпеки є важливим складником ефективного функціонування інформаційних систем. Проте, на жаль, недоліки правового регулювання ускладнюють формування якісно нових змін у зазначеній сфері суспільних відносин.

Сьогодні через відсутність взаємопов'язаних і чітко визначених практичних заходів та теоретичних розробок із забезпечення економічної безпеки держави існує низка перешкод на шляху до повноцінної реалізації державою своїх обов'язків щодо забезпечення економічної безпеки. Економічна безпека – це система заходів або комплекс економічних, геополітичних, правових та інших умов, спрямованих на захист загальнонаціональних інтересів у сфері

економіки, які здійснюють регульовальний вплив і активно протидіють зовнішнім і внутрішнім загрозам; забезпечують захист життєво важливих інтересів країни щодо її ресурсного потенціалу; створюють внутрішній імунітет і зовнішню захищеність від дестабілізуючих впливів; забезпечують конкурентоспроможність країни на світових ринках і стійкість її фінансового становища; гарантують гідні умови життя і сталий розвиток особистості.

На Заході широко поширений підхід, у межах якого економічна безпека розглядається як стійкість національної економіки в умовах економічних криз, а також здатність економіки загалом і провідних її галузей до забезпечення конкурентоспроможності на світовій економічній арені. Відповідно до такого підходу конкурентоспроможність країни є головним показником рівня її комплексного розвитку. Ці формулювання, доповнюючи одне одного, чітко визначають сутність економічної безпеки і її місце в системі національної безпеки.

Конституція України (стаття 17) проголошує, що визначальною функцією держави та всього Українського народу є захист економічної безпеки України. Слід зазначити, що забезпечення економічної безпеки – це взаємодія національної економіки зі світовим господарством, яке виключає можливість заподіяння значної шкоди національним економічним інтересам та сприяє динамічному соціально-економічному розвитку на основі повноцінного партнерства.

Важливим є встановлення принципів щодо забезпечення економічної безпеки держави, якими, на думку вчених, є: законність та верховенство права на всіх етапах захисту економічної безпеки; баланс економічних інтересів особи, держави та суспільства; взаємна відповідальність щодо забезпечення економічної безпеки особи, держави та суспільства; своєчасність та ефективність заходів, пов'язаних із протидією загрозам і захистом національних економічних інтересів; пріоритетність мирних заходів у вирішенні зовнішніх і внутрішніх конфліктів економічного характеру [14].

Досліджуючи проблеми економічної безпеки, зокрема вплив зовнішніх чинників, варто зосередити увагу на виявленні та аналізі дії первинних чинників інформаційно-правового забезпечення національної безпеки країни як ефективної економічної системи. У сучасних умовах найнебезпечнішими зовнішніми загрозами для економічної безпеки України є такі: значний рівень залежності національної економіки та всіх її найважливіших галузей від зовнішньоекономічної кон'юнктури, політичних та економічних рішень зарубіжних країн, міжнародних торгових та фінансових організацій, що обмежують економічні інтереси України; збільшення залежності нашої держави від імпорту багатьох видів товарів, зокрема товарів продовольчої групи та товарів стратегічного значення; витіснення міжнародними компаніями вітчизняного виробника з внутрішнього ринку України; дискримінаційні заходи окремих зарубіжних країн щодо українських товаровиробників, а також загрози енергетичній та транспортній безпеці держави.

Висновки й перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, інформаційно-правова регламентація економічної безпеки є вкрай актуальним питанням та одним із визначальних національних пріоритетів. Забезпечення економічної безпеки є гарантом державної незалежності України, умовою її сталого розвитку та зростання добробуту громадян. Для вдосконалення системи інформаційно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні необхідно сформувати ефективну систему шляхом формулювання галузевих нормативно-правових актів, створення відповідних державних установ та регуляторних органів, а також створення механізмів контролю за їх діяльністю. Система інформаційно-правового забезпечення економічної безпеки держави має

включати діяльність органів законодавчої, судової, виконавчої влади, правоохоронних органів, підприємств, установ, організацій. Основними елементами механізму системи інформаційно-правового забезпечення економічної безпеки повинні стати: ефективний моніторинг розвитку національної економіки з метою визначення реальних та потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз для функціонування основних функційно-структурних компонентів економічної безпеки; порівняння встановлених загроз із пороговим значенням з метою їх поділу на особливо

критичні та небезпечні; застосування адекватних заходів щодо ефективної нейтралізації встановлених особливо критичних загроз та вжиття заходів із боку держави щодо їх попередження та усунення.

На нашу думку, важливим та необхідним кроком стане також ухвалення Закону «Про захист економічної безпеки України». Вважаємо, що цей закон повинен стати інформаційно-правовим орієнтиром для захисту економічної безпеки України, а також закласти основи забезпечення економічної безпеки на державному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутенко В.М. Забезпечення економічної безпеки України в умовах міжнародної інтеграції. *Збірник наукових праць Всеукраїнської науковопрактичної конференції*. 2013. С. 78–82.
2. Московець В.І. Економічна безпека і роль держави в забезпеченні інтеграції у світове господарство. *Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2013. С. 54–57.
3. Смирнова Е.Г. Система підрозділів ОВС та їх повноваження щодо забезпечення економічної безпеки України. *Наше право*. 2013. № 12. С. 58–64.
4. Тимошенко О.В. Система економічної безпеки національної економіки та комплексний механізм її забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. Одеса, 2016. Вип. 18. С. 56–61.
5. Шаптала С.М. Щодо вдосконалення державно-правового забезпечення економічної безпеки України в умовах реформування суспільства. *Право і суспільство*. 2013. № 2. С. 134–140.
6. Алякін Р.В., Федорін М.П. Правове забезпечення національної інформаційної безпеки. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 91–96.
7. Buzan. People, States and Fear. People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, Ed. Cartier, Chişinău, Central Bank of Latvia annual report of 2013. 2000. http://www.lb.lt/lithuanian_economic_review_may_2014. (Last accessed: 17.03.2021).
8. International Labor Organization ILO, Socio-Economic Security Programme «Economic Security for a Better World». 2004.
9. Hacker J. Economic Security. 2013. URL: http://www.economicsecurityindex.org/?p=esi_implications (Last accessed: 17.03.2021).
10. Mărginean Analiza comparativă a finanțării politicilor sociale din România, alte țări în tranziție și țările UE, în «Calitatea vieții», *Revistă de politici sociale*, anul XII, nr.1-4. 2001. P. 214.
11. Martin L. Poate exista securitate națională într-o epocă nesigură?, apud Buzan, Barry, op. cit. 1983. 2000.
12. Duhov, V.E. State security in the country's economic security system. *Visnik Nacional'noi juridichnoi akademii Ukraini imeni Jaroslava Mudrogo*. 2011. Vol. 4. P. 27–35.
13. Mishchuk Mishchuk Ye.V. Methodology for assessing the economic security of the company's stakeholders as a component of its economic security. *Visnyk KNUVD*. 2019. Vol. 6 (136). P. 78–84.
14. Kubaienko A.V. Activation of the Economic Security of Ukraine in Terms of the European Integration. *Montenegrin Journal of Economics*. 2018. Vol. 14(2). P. 91–114.
15. Лев М.Ю. Правовая природа экономической безопасности государства и ее институциональные аспекты. *Экономические отношения*. 2020. Т. 10. № 2. С. 447–466. doi: 10.18334/eo.10.2.100903.